

...*Стоять і стоятимуть на сторожі Правди історії улюблені композитором рядки:*

З усім світом братаймося,
Катам в руки не даймося.

Київ — Кергонксон-Тінек (США)

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Українська музикальна спадщина. — Київ, 1940.
2. Мольнар М. Зустрічі культур. — Братіслава, 1980.
3. Лисенко М. Листи. — Київ, 1964. (Листи, написані російською мовою, подаються в статті українською).
4. Людвик Куба про Україну. — Київ, 1963.
5. Kuhac F. Slavjanski slovenska glasba Zagreb, 1890.
6. Українська музична спадщина. Вип. I. — Київ, 1989.
7. Булат Т. Героїко-патріотична тема в творчості М. В. Лисенка. — Київ, 1965.

Мирослав Грицик

ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНІ ВИДАННЯ ГАЛИЧИНИ 60—70-х років ХІХ СТОЛІТТЯ І ЇХ ЗНАЧЕННЯ У РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНОУКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Вивчення історії української фольклористики другої половини ХІХ ст. сьогодні викликає особливо значний інтерес як з теоретичного, так і з практичного боку. Розв'язання цього завдання сприятиме якнайшвидшому використанню духовного надбання минулого.

Як відомо, 50-і роки в Галичині позначені спадом культурного і громадського життя. Іван Франко характеризував їх як суцільну пустелю на полі етнографічних пошуків. Цим, очевидно, і пояснюється слабкий інтерес науковців до цього періоду. Очевидно, за інерцією залишились маловивченими і два наступні десятиліття — так званий “дофранківський” період у фольклористиці. Тим часом саме 60—70-і роки ознаменовані значним пожвавленням культурного життя, орієнтацією на наукові досягнення Східної України.

Деякі відомості про фольклористику того часу дають праці І. Франка¹, М. Драгоманова², О. Маковея³, М. Павлика⁴, К. Студинського⁵, О. Дея⁶, М. Сиваченка⁷, Р. Кирчіва⁸ та ін., у яких, проте, порушувалися лише окремо взяті фольклористичні проблеми.

У 60—70-і роки фольклористами Галичини було зібрано багатющі матеріали пісенного та оповідального характеру. І. Франко висловлювався про цей період як час скрупульозного збирання етнографічних матеріалів. Фольклористика розвивалась паралельно з дослідженнями історії, мовознавства, природничих наук і вливалася в русло загальної культурно-освітньої роботи, яка на той час особливо активізувалась.

Друкувався фольклор окремими збірниками чи жанрово-тематичними добірками у періодиці. Однак ці публікації не стали значними віхами подібно до тогочасних фольклорних видань Східної України. Це пояснюється тим, що тут не було відповідного наукового центру, навколо якого гуртувалася б здібна творча молодь. Правда, 11 грудня 1873 року галицьке намісництво затвердило статут Літературного товариства імені Тараса Шевченка у Львові, але його діяльність довго зводилась до надання незначної допомоги різним культурним закладам. І лише 16 листопада 1892 воно було перетворене на справді дієве наукове товариство.

Хисткість ідейних позицій, породжена колоніальною системою і пропагандою русофільських ідей, привела авторитетного галицького фольклориста Якова Головацького до втрати віри у духовні сили рідного народу. Він залишив львівську університетську кафедру і виїхав у Росію.

Публікація фольклорного матеріалу прямо залежала від світської та церковної цензури, смаку і обачності народолюбних ідеологів, від приватної ініціативи та грошовитих меценатів. Через те вона була більше спорадичною, аніж плановою та цілеспрямованою.

У листі до О. Терлецького (1868) один із поважних представників тернопільської громади, зокрема, про це недвозначно писав: “Пісні народні хочемо видати окремою книгою, бо для “Просвіти” їх багато і не помістяться. Я писав Димету (львівський купець. — М. Г.), чи не взявся б він за таку справу. Тоді можна було би видати досить велику книгу, до якої увійшли б усі пісні, які знаходяться у мене (біля 3000), а також ті, що вже надруковані як у нас, так і на Україні”⁹

Ще в 1860 році типографією Ставропільського інституту у Львові було видано “Сборничок пісній для співлюбних русинов” Його зміст, порівняно із тодішніми пісенниками, відзначався світським характером. У збірнику вміщено пісні Східної та Західної України, що було досить прогресивним для того часу.

До видання увійшло 75 пісень, не рахуючи коломийок. Збірник відкривається трьома епіграфами. Це українське прислів'я “Хто веселий, хто співає, той і добре серце має”, вислів Шіллера “Wo man singt, da lass dieh nitder, Böse Menschen singen Reine Sieder” (“Там, де співають, залишайся, Злі люди ніколи пісень не співають”) та російське прислів'я “Из песни слова не вбросить”

Відкривається він розділом “Пісні товариські”, до якого входять шість пісень, переважно літературного походження: “Мир вам, браття”, “Станем, браття, в коло”, “Дай же, Боже, добрий час”, “Днесь пора і той час”, “Час додому, час”, “Як то тяжко, як то нудно” Далі йдуть “Думки і пісні любовні” — 46 пісень різного характеру. Сюди увійшли й відомі народні пісні, зокрема, “Ой ти, дівчино, горда та пишна”, “Ой ти, дівчино, заручена”, “Гей виїду я виїду на гору високу”, “Стоїть явір над водою”, “Віють вітри, віють буйні”, “Не ходи, Грицю, на вечорниці” та ін.

Наступний розділ “Козаки і шумки”¹⁰ включає: “Слава наша козацькая”, “Гей, я козак з України” (тут дається посилення на 1579 р.), “Гей я козак в ім'я Бога”, “Козак і Дзюба” (пісня розписана за дійовими особами), “Ти, козаче, чорнобривий” “Сім день молотила” “Нема в світі дококола”, “І шумить, і гуде” “А я люблю Петруся”

До книги входять також “Пісні вояцькі” (“Марширують уланчики, щаслива дорога”, “Мене мати породила темненької ночі”, “Затрубили уланчики”, “В городі хмелинонька грядку устеляє”, “Кукала зозуля від калиночки”; “Пісні гумористичні” (“Задудніло в буйнім лісі”, “Бодай ся когут збудив”, “По вишеньки ходила — щитьте” “Гей учинив горобець на припичку жита” та ін.).

Окремий розділ складають “Коломийки” Із Жовківського повіту — 20, із Стрийського — 7, із Коломийського — 41, гуцульські з Дори — 13.

Завершує збірник “Пісня про Довбуша” (“Ой під гай зелененький”), що звучить ніби заключним патріотичним акордом. Матеріали збірки систематизовані за жанрово-тематичним принципом. Зразком для укладачів, гадаємо, послужили збірники М. Максимовича, А. Метлинського та ін.

Пісенник розійшовся досить швидко, оскільки вже наступного року з'явилося його перероблене і доповнене видання¹¹. До нього увійшла більшість тих самих пісень і коломийок. Менш популярні пісні замінені на більш відомі: “Вилітали орли”, “Забіліли сніги”, “Ой спить пугач на могилі”, “Ой місяцю, місяченьку”, “Іхав козак за Дунай”, “Тихо, тихо Дунай воду несе”, “Щасливий, руську матір маю” та ін.

Обсяг збірника дорівнює попередньому. Класифікація пісень переважно тематична.

У наступні роки виходили аналогічні збірники, що наслідували попередні, з незначними скороченнями чи доповненнями: “Сборник малий пісень для співолубивих русинів” (Львів, 1863), “Сборник народних пісень” (Коломия, 1864), “Збірник пісень для співаючих русинів” (Львів, 1865), “Сборник пісень для співолубивих русинів” (Львів, 1874).

Згадані пісенники були розраховані передусім на задоволення потреб широкого загалу. Вони виконували роль активних пропагандистів народних пісень серед місцевого населення, сприяючи тим самим піднесенню патріотичного почуття особливо в інтелігенції, яка дуже повільно пробуджувалася від летаргічного сну, навіяного національним гнітом.

Паралельно до цих видань кінця 60 — поч. 70-х років з’являються збірники дидактичного призначення: для навчання дітей нотної грамоти і хорового співу. Це “Співаник для господарських діточок” Ю. Фельковича (1869), “Співаники шкільні, уложив Н. Вахнянин” (16 пісень — додаток до першого номера “Газети школьної”) (1875), “Сборник пісень для шкіл народних, низших гімназійських і реальних Ізидора Воробкевича, професора хорального пенія в Чернівцях” Часть I, 28 пісень (1870) та ін. Згадані співаники значною мірою прислужилися до того, що в школах зазвучала народна пісня, витісняючи хвалебні пісні коронованим особам. Вони сприяли популяризації пісень літературного походження, скеровували шкільне навчання у прогресивне русло.

На сторінках дидактичних видань, крім авторських, друкувалися історичні пісні, обрядовий фольклор, коломийки. Усе більше місця займає народна творчість у підручниках і посібниках з літератури для гімназії та нижчих шкіл¹²

Поряд із виданням фольклорних збірників у 60-х роках з’являються також окремі фольклорно-етнографічні праці. Одна з них — “Народний празник Купала, описаний і об’яснений ведля сохранившихся преданий и повірій народа” вийшла 1861 року у Львові без прізвища автора. Ним був Ігнатій Галька¹³ Свято Купала, як стверджує автор, відоме у всій Європі. Своім корінням воно входить у давню релігію, витoki якої слід, очевидно, шукати в Азії.

У роботі розглядаються купальські урочистості у різних країнах Європи: Швеції, Італії, Данії, Румунії. Значне місце відведено описові цього обряду в українців. Праця багата обрядовим і пісенним фактажем і закінчується таким висновком: “Вогні купальські замітно рідшають, дехто дивиться на них, як на останки язичницької віри, хоч вони складають тепер лише обряд без релігійної думки, одну гру і веселощі без найменшої образи морального почуття”

Цього ж року вийшла перша частина книги — “Народні звичаї і обряди з-над Збруча” Фольклорний і обрядовий матеріал, який було покладено в основу видання, локалізований, зібраний лише у трьох селах — Дубліводах, Рашківцях та Сороці. Сам автор вбачає заслугу своєї праці у тому, що вона дає можливість “робити різні висновки”

Опис складається з двох розділів: “Рускоє весілля” і “Гаївки” У першому представлено основні етапи весільного обряду: присилання сватів, плетення вінка, заручини, поминання померлих, розплітання коси, перезва. Даються також зауваги, характерні для весілля вдови чи вдівця, сироти.

Другий розділ — “Гаївки” — поділяється на три частини: А — тексти пісень “Ой вже весна, весна воскресла”, “Там коло двору сиділа вдова”, “На широкім Дунаю писар гуси зганяє”, “Пішли два брати в поле орати”, “Ходжу, броджу понад лози, душко моя” “Ой ти, зозуле дубровная”, “Молодая молодиця по замках ходила”; Б — гаївка-гра “Чорушко-душко, вставай раненько”; В — великодні забави: “Риночок”, “Троян”, “Коромисло”, “Бокло”, “Сорока”, “Шапоршя”, “Віл”

У 1862 р. петербурзька “Основа” передрукувала “Народні звичаї і обряди з-над Збруча” під назвою “Русинськоє весілля над Збручем”

Автор публікації П. Куліш зробив зауваги, в яких підкреслив, що хай “поляки і німці скільки хочуть пишуть, що галичина — їх народність, їх перевертні, їх древні потомки: одна мова, одні пісні, одні звичаї” насправді, пише П. Куліш, це різні мови, різні пісні і звичаї¹⁴.

Публікація була спрямована проти австрійсько-польського “опікунства” і однозначно вказувала на кровну і духовну єдність галичан і придніпровців.

Друга частина включає розділи “Веснянки”, “Вечерниці”, “Коляди” “Купало”, “Звичаї”, “Забобони”, а також “Прибавленіє пословиць, котрі у Лькевича іли вове не находяться, іли інакше звучать” Крім того, наводиться “Спис різних слів, котрі тут в простонародію употребляються”

Згадана робота була спробою систематизації і опису обширного пласту родинної і календарної обрядовості. Звернення до пареміографічного матеріалу, а також опублікований перелік діалектних слів засвідчує його фольклористичний інтерес.

Належну оцінку науковій концепції автора “Народних звичаїв і обрядів з околиць над Збручем” дав Іван Франко. Він писав, що за поглядами на етнографічні та фольклорні матеріали Галька стояв на “позиції їх давньої автохтонності, притримуючись міфологічної теорії Грімма”¹⁶.

Помітний внесок в історію фольклористики зробив Соломон Счастний невеликим збірником “Коломийки і шумки”.

У рецензії на це видання львівської газети “Слово” вказувалося: “Навіть той, хто не був серед гірського народу, коли прочитає і переспіває цей збірник, відчує до нього якусь незрозумілу любов”¹⁷. У свій час “Коломийки і шумки” звернули на себе увагу Івана Франка¹⁸.

До видання увійшов фольклорний матеріал, переважно записаний на території Коломийського, Стрийського, Самбірського, Саноцького повітів. Зібрані пісні, на думку автора, є частиною народної скарбниці, “блискучими ненаглядними перлинами, які є найдорожчими над усе українському народові і не менш цінними для мистецтва”

Автор вважає, що коломийка — найпоширеніший вид українських пісень. Їй властива меланхолія. Початок коломийки переважно нав'язаний образом природи, кінець — настроєм душі співака.

Початок і кінець складають органічну єдність, тобто “образ і подобу” Ритм коломийки — “сім двоскладових стоп, з цезурою після четвертої стопи. Кожна строфа повинна бути трохеєм, хоча часто зустрічаються і ямби”

“Фабрика пісень” — це людське серце, із якого і радість і горе піснями ллються” Щодо принципу укладання збірника, то тут автор свідомо пішов шляхом підбору коломийок на власний смак і розсуд. Счастний це пояснює так: “Збирався я зробити подібно до квітника, у якому квітки лише підібрані — як би до серця милого і милої”

Виходячи з того, що виконавці часто користуються лише однією половиною коломийки, фольклорист також на свій розсуд намагався коломийки об'єднати в одне ціле, або до якоїсь “відірваної” частини додати іншу із власноручно записаних. Це й дало І. Франкові підставу констатувати, що С. Счастний “псує свій збірник власними підробками”

До коломийок подано “найбільш універсальні” мелодії. Особа музиканта, відомого “складаннями своїми композиторськими як серед поляків, так і русинів”, захована під криптонімом “Г Т.” Під першу мелодію виконуються переважно холостяцькі та вояцькі коломийки, під другу — любовні, під третю — сирітські, четверту — жартівливі (чабарашки), під п'яту — шумки.

Такий підхід до вирішення проблеми дещо збіднює збірник. Однак заслугою Соломона Счастливого слід вважати те, що він використав власні, ніде не фіксовані раніше, записи. Збірник захоплює істинною народністю, красою і образністю поетичного вираження. Зокрема, дуже ціка-

ві, наповнені гострим соціальним змістом вояцькі коломийки, де відбито негативне ставлення трудящих до рекрутчини, протест проти підневільної служби в імператора”¹⁹

Паралельно із названими виданнями з'явилися у 60-і роки також публікації оповідального характеру.

Збірник казок Ігнатія з Никлович (Г Карпинського)²⁰ відкривається передмовою “До родимців” Епіграфом послужив уривок із “Думки червонорусця” А. Метлинського (у книзі помилково — “Думки Чоного-ра”). До збірника увійшло 15 казок: “О жолобочку”, “О Мадею”, “Король Матяш”, “О білім рожатині”, “О Котигорошку”, “О огнях” “О вівтарі”, “О біді і щастю”, “О королику”, “О зайцю”

Це було перше окреме видання казок у Галичині, як, між іншим, і в цілій Україні. Г. Карпинський започаткував традицію, яку згодом творчо розвинув Іван Рудченко, видаючи “Народные южнорусские сказки” В листі до М. Бучинського І. Рудченко, зокрема, повідомляв: “Мав я в себе збірничок, виданий у Львові в 1861 році: “Казки, зібрав Ігнатій з Никлович”; но раз ступив на цю дорогу, що хай, мовляв, іде у світ у першу чергу те, що ще не бачило друку, — мені якось ніякого було вибирати багато із того збірничка у свій. А вже дехто із земляків мені нагадував: треба, мовляв, із Галичини хоч трохи. Так я вирішив: дещо взяти у Ігнатія з Никлович, і у третьому виданні казок своїх мав намір із його збірника додати казки три — чотири”²¹

До збірника Ігнатія з Никлович увійшли казки про тварин, чарівні, соціально-побутові. Укладач не дотримувався якоїсь однієї класифікаційної системи, оскільки не мав перед собою відповідного вітчизняного зразка.

На жаль, видання оповідальної творчості у Галичині йшло досить повільно. Лише у 1876 році в Коломиї вийшов невеликий збірник казок і анекдотів²². На ньому помітний вплив збірника казок Івана Рудченка. Сюди увійшли: “По старшині батька в лоб” “Бють, та ще плакати не дають”, “Панська чуприна”, “Обіцяв пан кожух дам, а слово його тепле”, “Циганське правило”, “Диво”, “За непослух — три рази кара”, “О тім, як Іван-брехун дістався на місяць”, “Як газда свого кума цигана ошукав”, “Звідки взялася горілка”, “Як наймит научив свого газду, щоби йому їсти добре давали”, “Що Іван в пеклі видів”, “Пани і циган”, “Жіноче покаяння”, “Гади́на і чоловік”, “Шляхетська натура”, “Злодій”, “Мужик та й бик”

Коломийське видання свідчить про багатство фольклорного матеріалу, його тематичну широту. Укладач, як видно, звертався до друкованих джерел. Наприклад, анекдот “Панська чуприна” запозичений у Якова Головацького із його публікації “Приказки, байки, небилиці” вміщеної у другій частині “Вінка русинам на обжинки” (Відень, 1847).

Поява названих фольклорних та фольклорно-етнографічних праць у 60—70-х роках ХІХ ст. засвідчує, що відповідно до характеру змін у суспільному житті виникають нові твори, що виражали настрої, почуття і мотивовані вчинки широких народних мас. Названі збірники є своєрідним документом народного світогляду, духовних та естетичних смаків, рівня наукових пошуків початку другої половини ХІХ ст.

Не менший інтерес становлять вони для дослідників історії фольклористики, оскільки дають можливість визначити їх “ступінь зрілості” порівняно із виданнями попередніх років і оцінити їх суспільну значимість.

Дрогобич

¹ Франко І. Я. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Зібр. творів: В 50 т. — Т. 41. — С. 194—470; Знадоби до вивчення мови і етнографії українського народу // Там само. — Т. 26. — С. 180—204; Огляд праць над етнографією Галичини ХІХ в. // Франко Іван. Вибрані статті про народну творчість. — К., 1955. — С. 233—241 та ін.

- Драгоманов М. П. Австро-руські спомини // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці: В 2-х т. — К. 1970 — Т. 2. — С. 151—288.
- ³ Маковей О. Матеріали до життєпису Осипа Юрія Гординського-Фельковича. — Львів, 1910; Життєпис Осипа Юрія Гординського-Фельковича. — Львів, 1911.
- ⁴ Переписка Михайла Драгоманова з Мелітоном Бучинським / Зладив М. Павлик. — Львів, 1910.
- ⁵ Студинський К. Галичина й Україна в листуванні. 1862—1884. — Львів.
- ⁶ Дей О. І. Фольклористика 70—90-х років // Українська народна творчість: В 2 т. — К. 1958. — Т. I. — С. 111—131.
- Сиваченко М. Літературознавчі та фольклористичні розвідки. — К., 1974.
- ⁸ Кирчів Р. Етнографічне дослідження Бойківщини. — К., 1978.
- ⁹ Центральний державний історичний архів у Львові, ф. 32, од. зб. 112. — Арк. 49.
- ¹⁰ Козаки — козацькі пісні; шумки — пісні веселі, танцювального характеру.
- ¹¹ Збірник пісній для співаючих русинів. — Львів, 1861.
- ¹² Руска читанка для висшої гімназії. Ч. 1: Усна словесність. — Львів, 1870; Руска читанка для низших клас середних шкіл. Ч. 2. — Львів, 1871.
- ¹³ Прізвище автора називаємо на основі світчення Івана Франка. Див.: Франко І. Огляд праць над етнографією Галичини ХІХ в. // Франко І. Вибрані статті про народну творчість. — К., 1955. — С. 238.
- ¹⁴ Основа, 1862. — Квітень. — С. 1—40.
- ¹⁵ Народні звичаї і обряди з околиць над Збручем, описані Ігнатієм Гальком. Часть вторая. — Львів, 1862.
- ¹⁶ Франко І. Огляд праць над етнографією Галичини ХІХ в. — С. 238.
- ¹⁷ Слово. — 1865. — № 27
- ¹⁸ Франко І. Огляд праць над етнографією Галичини ХІХ в. — С. 236.
- ¹⁹ Загайкевич М. Розвиток музичної фольклористики на Західній Україні // Нар. творчість та етнографія. — 1959. — № 3. — С. 50.
- ²⁰ Казки. Зібрав Ігнатій з Никлович. — Львів, 1861.
- ²¹ Студинський К. Галичина й Україна в листуванні... — С. 168.
- ²² Байки, небилиці. — Коломия: Наклад. Ф. Білоуса, 1876.

**З добірки найвідоміших українських пісень,
приурочених до передвеликодного (великопостного)
календарного періоду і до Великодня — свята Пасхи.**

ХРЕСТ НА ПЛЕЧІ НАКЛАДАЮТЬ

Хрест на плечі накладають,
Б'ють, катують, попихають;
(2) Серед крові, серед поту
Спас іде вже на Голготу.

От і вже гора Голгота!
Пристапає війнів рота:
(2) Розпинає, прибиває,
Хрест високо піднімає.

Плачуть люди, гірко плачуть,
Бо тяженьку муку бачать.
(2) "Ой, не плачте надо мною,
А заплачте над собою!"

Людський роде окаянный,
Повний блуда, злови повний!
(2) Бачиш страсті Бога Сина,
Впадь же ширю на коліна.

Бийся в груди, мийсь сльозами:
"Боже, змилуйся над нами!
(2) О, не дай нам в пекло власти
Ради твого Сина страсти"

Продовження добірки див. на стор. 44, 54, 97, 108, 115, 125, 139, 143. Про цей недостатньо вивчений музикознавцями і фольклористами пласт позалітургійної пісенної творчості, тісно пов'язаний з народними календарними святами і репертуаром лірників, українські вчені мають підготувати ряд фундаментальних досліджень і науково-популярних праць. Статті на цю тему, як тільки вони будуть написані, передбачено публікувати на сторінках нашого журналу.